

formájának megvalósítására: az írásra. Írásaiban éppen ezeknek a tapasztalatoknak van meg a tükre, a sértésekre, megalázásokra való válaszadás lehetősége. Olyan sorsot élt ember tapasztalatai sajtoltják ki e verseket, mely alatt más ember talán összeroppant volna. Nemcsak az önéletrajz, a versek is kegyetlen írások. Ez érthető, hiszen a védekezést a legprimitívebb fokon tudja csak megvalósítani, a lét peremén, ami köznapi nyelven szólva annyit jelent, hogy az éhezést, a legkínzóbb emberi érzések egyikét, a legártatlanabb és legöntudatlanabb gyermeki korban éli át, ösztönösen válaszolva mindarra, ami ide kényyszeríti. Gyűlölettel beszél a lumpenproletár apáról, villonos dühvel minden fontosabb került emberről, hitetlenül fordítja groteszkre azt is, ami némely pillanatban megnyugvást és szépséget jelenthetett volna ebben a nyomorúságos gyermekkorban. Így aztán a legtermészetesebb mozdulattal fordul Villonhoz, József Attilához (nem véletlen, hogy József Attilát idéző versében a fiatal költő motívumai tűnnek föl!), Radnótihoz, de nem a késői Radnótihoz. Ha az írás az önkifejezésre való tényeres lehetősége nála, akkor ez az odafordulás a társkeresés kísérlete e téren. A konokság (egy másik jellemző magatartásbeli formája) éppen e társkereső versekben tud az emberidegenségből emberiesülni. (Anyjáról, feleségéről, gyerekeiről szóló versek.) Ha e védekezés és félelem kovácsolta magatartást csak arra vezetnénk vissza, hogy Ratkó Józsefnek példátlanul nehéz gyermekkorra volt, mely olyan koloncokkal aggatta tele, hogy súlyuktól ma sem tud szabadulni, akkor nem lennének teljesen igazságosak. Sokáig meghatározó volt ez a sors, de aligha lehet már az a felnőtt ember számára, és mégis sok versében e régibb sors lehetőségei kísértének. Ez pedig nagyon komoly jelzés olyan társadalmi mozgásról, mely túlzásokban és véletlen esetekben nyilatkozik csak meg kézzelfoghatóan. Ez a *helyét nem találó* ember érzése, mely bizonyos vonatkozásokban nemzedéki probléma, de nem nemzedéki találmány, hanem olyan társadalmi helyzetnek és kornak eredménye, melyben az ellentmondások sokkal erősebbek annál, mint ami a felszínes ítéletekből kiderül.

HORGAS BÉLA: NEVETNI, SÍRNI

Valami homály borítja Horgas első verseit, valami egybemosódás, lepel, szürkesség; nem „balladai homály” ez, nem művészi eszköz — épp ellenkezőleg:

„Kételtű jelen, hol ellenem van, hol velem” — írja egy helyütt Ratkó József. Az idézet személyragjait ki is lehetne cserélnünk, a kettősséget éppúgy viseli a költő, mint korra. Ebből az érzésből és felismerésből nagyon könnyen át lehetne lépni egy anarhisztikus magatartás igénylésébe. Ratkó itt megáll, értőn veszi észre a veszélyt, és a tovább lépő magatartásformát így jelöli meg: „*Itt másképp élni nem lehet már, csak vasból való fegyelemmel; másképp szeretni nem szabad már: forró, kegyetlen szerelemmel!*”

Ahogy a magatartásformában Villon, József Attila, Radnóti tűnik elő nála, úgy a művészi formában is van velük rokonsága. A *Nyári napló* című vers és a *Tűzött szuronnal szél kísér* verssor Radnótira vall, a *Húszéves apám éneke* meg a *Szerda, csütörtök, péntek* József Attilára; a „*Lelkem, e rontott, bús mesterhegedű*” pedig Juhász Gyulától vagy Tóth Árpádtól kerül ide. De egy versen belül is Ady és József Attila szavát érezzük visszhangzani: „*Isten titkos jóakarói, mellőzött, apró messiások . . . semmiről sem tud már az Isten, hitetlenül, csöndesen élő, egyetlen hatalma az átok . . .*”. Eddig Ady kísérti, a vers befejezése pedig a fiatal József Attilát idézi emlékezetünkbe, mégpedig az ő isten verseit: „*lennék szerszám a tenyerében, jó iz osztandó kenyérében . . .*”. Versötletei (néhány párosos versforgács, melyek nem igazán versek, csak ötletek) is figyelmet érdemelnek. Bepillantást engednek az alkotás mozzanataiba. Az *Éjszaka* meg a *Csönd* című írása a gondolati elmélyülést példázza, a védekezés és gyűlölet szülte reflexív versekkel szemben egy magasabb fokú szemlélet eredményei. (Bár mindkettő egy kicsit szószaporítóbb a kelleténél.) Talán azért sem sikerült szépen az ilyesfajta sor, mert nagyon is szépen van megírva, hogy jó is legyen: „*márvány szonettek ütemére lendíteni a kalapácsod*”. Ratkó nagyon ragaszkodik a kötött formákhoz, a vállalt fegyelem tükre ez.

Kortársainál későbbre jutott első kötetének kiadásával, már túllépte a harminc évet, de van előnye pályatársaival szemben: első kötete nem hemzseg a zsenyéktől. Tehetsége minden bizonnyal megvédi attól, hogy az írás vállalta kötelességet valaha is föladja.

ILIA MIHÁLY

szavai, mondatai egyértelműek, tiszták — csak a versek mögött álló költő alakatlan, kitapinthatatlan. A kötet: első kötete. Tematikáját tekintve — ez ter-

mészetes — a gyermekkor emlékeivel indul, annak sötét emlékeivel és e sötét emlékekkel való leszámolással. Csakhogy ez a sötétséget rendszerint csupán szavak jelzik, nem hangulatok, színek; vívódását, vergődését vagy elkeveredését a költő csak elmondja, nem tudja mindig képekben elém vágni. Rendszerint — mert néha megállít egy-egy sora:

*Nekem a világ sohasem volt,
mint egy pohár víz olyan egyszerű,
sötét testükkel fölem magasodtak,
hogy befödjenek: a kő, a fa, a fű . . .*

Itt van ereje. Valami letiporhatatlan növekvés, valami túlerő, ős természeti hatalom nyomasztja, nyomja földre a vágyódó, sóvárgó embert. Akinek még a vékony üveg pohárban ülő víz áttetszősége sem adatott meg, hogy tudna hát itt ellenállni. De azután így folytatja:

*. . . s az arcom, akiket szerettem,
tovább úsztak az átlátszó vizekben.*

Söt:

*A folyóparti, süppedős talajban
zöld kardokkal hadakozott fölöttem
[a sás.
csak darabokban ért el hozzám
a rácsok élén fönnakadt világ . . .*

Mindez már tovább magyarázása annak, amit az előző négy sorból amúgy is tudunk. Persze az nem volt elég. A költő mélyebbre akar vinni, a lélek szövevényei közé. De a képek nem nőnek a versben a költői szándékkal együtt; a kép, mely elsőre megcsapott, itt szétfolyik. Zavarnak következetlenül felbukkanó motívumai s a folyóparti természet előrántott rekvizitumai; a rám csapó négy sor után erősebb, még erősebb — szervesen kapcsolódó, de új, egészen új — képet vártam. Másképp azt sem hiszem el, amit ott kaptam. Így hiteles sorai is beleúsznak, belemosódnak ebbe az alaktalanságba. Ez az a homály.

„Az első és az utolsó vers megírása között eltelt idő években mérve sokkal kisebb, mint a versek valóságában” — vallja maga a költő a kötet fülszövegében. Érthetjük ezt — és nyilván jogosan — mind a tartalmi, mind a formai kiteljesedésre. A gyermekkor sötét árnyai-val leszámoló költő „a vonzás-taszítás nyílt karmaiban” megsejti, hogy élete csak a közösségben válhat teljessé, csak az emberi találkozásokban. Az *Ablakok nyílnak*-ciklus vezet át ebbe az új hangú világba; művészi eszközeiben azonban még botladozik. A kitarulkozás ébredése csak fojtottan, töredeztve kap hangot. De a sorok, szókapcsolatok már egyéniséget sejtetnek, saját hangján szóló költőt ígérnek. Azonban — s ez minden bizonytalansággal szerves egységben áll — a formálódó művészi hangvétel a

gondolati tartalom elmélyülését is meghozzák. S kiderül, hogy ez a közösségben, találkozásban meglelt értelem ezernyi zsákutcát rejt magában, ezer problémát. Kérdést: túlságosan is általános volt az első rádöbbenés, semhogy megoldást jelenthetne.

S itt kezd Horgas Béla lírája izgalmas lenni. Ahogy megcsuklik a hangja, még hitelesebbé válik elkötelezettsége. S a kötet talán legjobb ciklusa, a *Dadogás*, nemcsak azt jelzi, hogy a költő egyre hitelesebben tudja kifejezni élményeit, hanem azt is, hogy élményei is egyre hitelesebbek. Megérzi, hogy a találkozásnak, az ember emberrel való kapcsolatának *mélysége* is van, s legsikerültebb verseiben ennek vad, látszólag talán esztelen, de mindig hittel teli hajszájáról vall.

Az első kísértés időszaka elmúlt, Horgas véglegesen elkötelezte magát — embertársai mellett. A második kísértés: hogy ez megmaradjon pusztán szóbeli és gondolatbeli vállalásnak. Az *Ablakok nyílnak* verseiben még ez kísért. De a *Dadogás*-ban már valami többre vagyik:

Nem, nem ezt! nem akartam!

*Elegem van: csak versek, versek,
[versek*

*és szavak, hogy arcom, kezem, a
[testem,*

*mikor a testem nem a testem, arcom
[nem az arcom . . .*

Egyszerre elveszti biztonságát. Egyszerre rádöbben a szavak felszínességére, s a kötet talán legmagasabbra törő versében — a ciklus címét adó *Dadogás*-ban — a legmélyebbre száll. Az autók reflektorfényében nyomasztó kísértetté nőnek a tűzfalak, vicsorgó reklámokkal a ház tetején, sötét érdöként zúg a park, s már visszatartathatatlannul zuhog az olvasó elé egy élet minden lidérce-látomása; önmaga előtt is hiába bizonygatja a költő, hogy „ez is elmúlt, visszatért, de elmúlt”, itt dörömböl minden keserősége.

A versek csak versek, a szavak csak szavak, sőt még azok sem; csak füst, csak sár, csak víz: sőt még azok sem. Marad a semmi. A zuhogó, tipró, értelmetlen semmi. S ez a dadogás valódi pokljárás, alászállás, merész alászállás. Mert a költő, aki választott, aki döntött már, szembe mer nézni a legsötétebb kísértettel is. A *Dadogás* kattogó-rohanó mondataiban és mondattöredékeiben önmagát töri kerébe, önmagát dobja a legkegyetlenebb kínzások közé. És vallania kell. Vallania kell a hitéről. Igen, ez itt születik: a mélyről jövő, mélyről támadó valódi hit. Mert eddig hittem is, amit mondtott, meg nem is. De aki ezt az éjszakát megjárta, annak már hitele van. Látszólag nem sok ez:

...nem kéz a kezed, nem arc az
[arcod,

de van még valami,
ahol lehet mégis kezdeni...

Csak ennyi. De az „öklendezve és hadakozva” hazavergődő költőnek elhiszem: „mert nem igaz, hogy nem igaz”. Több, komolyabb érvelést nem is várok.

Ebben az éjszakában találtuk meg egymást: a költő meg én. Itt csapott meg először emberközelsége. A magányosság tépő kísértetei közt le tudott szállani „egész az emberig”. S ami ezeket a kísérteteket messze megkülönbözteti a kötet eleji komor képektől: az csakis a hi-

BELLA ISTVÁN: SZAGGATOTT VILÁG

Kezdetben volt a háború: és egy két-éves gyermek apa nélkül maradt. Már kilencéves korában ő volt a falu kántora. Ez, „hogy öreg, ötven-hatvan éves embereket tanítottam énekelni, meg az, hogy ettől kezdve félig-meddig magam ruháztam, ettettem magamat felnőtté, koraéretté tett” — vallja Bella István, de nemcsak kötete fülszövegében, hanem első verseiben is. Ahonnan jött, ahová tartozik, oda maga a lét köti: belőlük él, belőlük táplálkozik. (Arcok)

De a képlet nem ilyen egyszerű. Ő, aki a társadalom peremére szorult, élete növe tudatosságával egyre jobban átérzi magányosságát, egyre sajgóbb benne a kérdés: a közösség keresése. Egyik legszebb vallomása erről az *Ártatlan dal*. S bár itt még a vers keserű melegségét, múlt idejű igéjével mintegy a jövőre kérdezve vissza, kemény magába csukódással zárja: „No de, kinek volt köze hozzám?!” — mégis érzi, hogy nem állhat meg ennél a keserűségnél. Mélyebbre kell szállnia, pokolra kell mennie, mintha idézett mestere, József Attila szavait követné. Mert aki egyszer megkóstolta ezt a kozmikus szomjúságot, akibe ez a tűz belemart: valami többre vágyik, mint ami megfogható, kitapintható; valamire, ami túl is van a világ dolgain, s mégis azoknak lényege. Azt írja: „Aki ivott az ég vizéből . . . / lassan az időből kiszédül, magával ragadja az út / inni a mindenség vizéből, / s betelni múlhatatlanul.”

Mindez persze egészen homályos — lassan tisztuló — s főként egészen érzelmi indítású. Itt nem valamiféle filozófiai program felvázolásáról van szó; ami ennek a gondolati háttere, az mindenképp a „forradalom, zúduló évszak” világa. Bella István úgy forradalmi költő, ahogy lélegzik, ahogy él. De annál mélyebb lehet a vajúdás, ahová alá kell merülnie.

te. A hit, mely többé ki nem alhat. S ha buzdítanom, ha kritizálnom kell, nem tudnék mást mondani: még mélyebbre, még alább, még több pokoljárást. Így nő a hit, s így nő a kötelesség: minél nagyobb a hited, annál mélyebbre szállj; mert a találkozás nem randevú, a találkozás küzdelem.

De legjobb verseiben jól érzi ezt Horgas Béla is. S a kötet utolsó ciklusának egyre egyszerűsödő, tisztuló formái egy-két versében már mintha valóban azt jeleznék, hogy a nagy szavak után nagy gondolatok, érzelmek, küzdelmek költészete lesz a Horgas Béláé.

S annál őrlebb és tépőbb a magány, mellyel meg kell küzdenie. De verseinek ez a vonala, mely egyre mélyebbről hozza fel ugyanazt a kérdést, egyben azt is jelzi, hogy Bella nem adta fel és nem is adja fel a harcot. Küzdeni akar. S költői erejét bizonyítja, hogy van bátorsága. Van bátorsága, hogy olyan útra lépjen, melynek még talán nem is látja a végét. De mert igaznak érzi, kegyetlen tépelődései közt is rá kell lépnie. Kérdései — akár a kötet legmagasabbra ívelő darabjában, a *Válasz nélkül*-ben — még megmaradnak kérdéseknek. Egy azonban biztos: „Egyszer csak el kell hagynom mindent, / hogy teljesen magam lehessenek . . .” (*Tékozló meztelesség*). Szerelmi költészetének legjobb darabjaiban is erről vall: „Másokról előbb ruha hullik, / én belül vetkezem . . .” (*Ceruzasorok*).

Egyfajta teljes belső lebontódás vezet a teljességhez. A teljességhez, melyet csak érez, de amely már a maga misztikus távlataiban is egyértelműen pozitív értelmet kap Bella István költészetében. Ebben a misztikumban kell majd mind tovább tisztulnia.

Csak nehogy a felszínen maradjon. Soraiban, mondataiban, képeiben — hisz első kötetről van szó — ott érezzük mestereit, elsősorban József Attilát. Jobbára igaz ihletet merít belőle. De ahogy Petőfit a petőfieskedők követték, József Attilának is akadnak epigonjai. Néha az az érzése az embernek, hogy joggal félti ettől Bella Istvánt is. Ezt például nem lett volna szabad így leírnia: „. . . óriás szerelemmel / szül miniket . . . / szebbnek, merészebbnek a század: / hogy elfogadhasson fiának.” S idézhetnénk még. Örvendetes, hogy inkább a korábbi versekből. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

PÁLYI ANDRÁS